

Quina era la llengua de l'imperi medieval català de la Mediterrània? (II)

Autor: Marc Pons

Data de publicació: 08-05-2023

Els almogàvers van trasplantar el català a Grècia i el van convertir “en la marca de llur personalitat nacional”.

Caltabelotta (regne català de Sicília); 31 d'agost de 1302. Frederic II de Sicília, tercer fill del rei català Pere el Gran i primer rei sicilià de la dinastia Bel·lònida; i Carles II d'Anjou, aspirant al tron sicilià; signaven la Pau de Caltabelotta. Aquella pau va confirmar el domini del Casal del Barcelona sobre Sicília, però va deixar sense feina 6.500 almogàvers catalans que havien combatut en aquell conflicte (1282-1285 i 1296-1302). Aquella crisi (els almogàvers desocupats es van convertir en un problema d'ordre públic) es va resoldre de la forma més inesperada. Andrònic II, emperador romà d'Orient, els contractava per a frenar l'avanç otomà que amenaçava Constantinoble. I Roger de Flor fundaria la Companyia Catalana d'Orient (1303), que va crear els ducats catalans de Grècia i que va trasplantar la llengua catalana a la península dels Balcans.

Mapa dels ducats catalans d'Atenes i Neopàtria. Font Enciclopèdia Catalana.

La Companyia Catalana d'Orient

Abans d'entrar en matèria cal insistir en un punt important que ja es posava en relleu en el reportatge anterior: durant la baixa Edat Mitjana (segles XI a XVI), els súbdits de la Corona catalanoaragonesa van ser genèricament i exclusivament coneguts com a “catalans”. El nacionalisme espanyol, obsedit a ocultar el paper dels catalans en la història, ha insistit en la cita de l'almirall Roger de Llúria “nengun peix se gos alçar sobre mar, si no porta hun escut o senyal del rei

d'Aragó en la coha". Però obliden, a propòsit, que la cita és en català, i no en aragonès. I sobretot obliden, naturalment a propòsit, que la Companyia que va crear el "català" calabrès Roger de Flor (1303) amb integrants procedents de Catalunya, de València, de Mallorca, d'Aragó, de Sicília i de Sardenya; era la "Catalana". No "l'aragonesa" o "la transmediterrània".

El català, marca externa de la personalitat col·lectiva dels almogàvers

No entrarem a detallar les gestes almogàvers a la Mediterrània oriental. No és el propòsit. Però sí que direm que la intensa dominació catalana (1311-1388) no es va traduir en una expansió general del català sobre aquella societat. Els professors Nadal i Prats, autors d'"Història de la llengua catalana" revelen que la presència catalana, des de l'inici va generar un fort sentiment d'hostilitat que perduraria en el temps. I la historiadora Rosalía Guilleumas, que va ser directora de la Biblioteca de Catalunya, afirma que aquestes tensions van conduir a l'existència de dues comunitats aparentment impermeables: els grecs, que es van girar d'esquena al català i els catalans van fer de la seva llengua "la marca externa de llur personalitat nacional i dels costums de Barcelona, la base de llur Dret públic i privat".

Mapa de les campanyes almogàvers. Font Enciclopèdia Catalana.

El català, la llengua de la minoria dominant durant generacions

Els Capítols d'Atenes (1380) revelen que als ducats almogàvers de Grècia, el català va ser la llengua de la minoria dominant durant tres quarts de segle. La llengua dels conqueridors i la de les successives generacions nascudes a Grècia; fills, nets i besnets de la host de Roger de Flor. Aquells catalans, que conservaven la llengua com una marca externa de personalitat, van promoure un degoteig constant de fadrines procedents de la metròpoli que havia d'assegurar el relleu generacional de la llengua. Com també van imposar el català a les fadrines autòctones que s'incorporaven al món sociocultural almogàver. Tant una dinàmica com l'altra mai van presentar dificultats. Els catalans ostentaven totes les parcel·les del poder i aquells matrimonis resultaven molt beneficiosos per a les núvies.

El català, llengua de la cancelleria almogàver

Això ens indica que una part del món grec autòcton va ser permeable a la llengua catalana. Encara que hagués estat només per interès. El professor Rubió i Lluch, de la Universitat de Barcelona, en la seva investigació confirma que el català va ser també l'idioma de la cancelleria dels ducats almogàvers d'Atenes i de Neopàtria. I això va implicar que certs estrats socioprofessionals del món indígena s'esforcessin a conèixer la llengua del poder. Rubió i Lluch, de nou, ens diu "no solament els notaris catalans sinó fins i tot els mateixos indígenes se servien del nostre idioma per a legalitzar escriptures, amb la particularitat que alguns cops eren redactades en llatí, però la legalització era feta en el vulgar dels conqueridors". I rebla el clau quan diu "el càrrec de notari fou gairebé sempre exercit per grecs o estrangers arrelats al país".

Pere el Gran, Frederic II de Sicília i Andronic II. Font Palau de la Generalitat, Duomo de Messina i Monestir de Serres.

El català, llengua de la cancelleria almogàver

La prova definitiva la tenim en un text del Diplomatarium de Pere III (conjunt de pergamins generats per la cancelleria de Pere lo terç). En una carta adreçada a l'emperador romà d'Orient, per a tractar el nomenament d'un cònsol bizantí davant la cancelleria almogàver, diu: "in Constantinopolim unum grecum in consulem eligant quemcumque voluerint, cum plures sint inibi sufficientes et boni, litteras et linguam nostram scientes" (que escollissin un grec com a cònsol a Constantinoble, qui vulguin, ja que hi ha molta gent suficient i bona allà, coneixent les nostres lletres i la nostra llengua). Aquesta missiva, que forma part de la investigació del professor Aramon i Serra, de la Universitat de Barcelona, confirma el que sosté Rubió i Lluch; i confirma, també, que en aquell món grec hi havia un ampli segment funcional que dominava la llengua catalana.

Per què el català no es va expandir al conjunt de la societat grega?

No obstant això, a Grècia el català no va progressar més enllà de la minoria dominant i d'aquests estrats professionals propers al poder. A més de l'hostilitat esmentada; hi ha com a mínim dos factors més que ho explicarien. Un seria el curt espai de temps d'aquella dominació. En l'actualitat, tres quarts de segle poden ser suficient per a alterar totalment el paisatge cultural d'una comunitat nacional. Però durant l'Edat Mitjana, els temps eren més llargs i els ritmes eren més lents. I l'altre, i definitiu, seria la dinàmica històrica del poble grec, i que a propòsit de la qüestió catalana a Grècia, tan bé resumeix la historiadora Rosalia Guilleumas "El poble grec no ha assimilat mai el llenguatge dels seus dominadors, tant si han estat els romans, els francs, els catalans, els turcs o els venecians".

Representació? d'un estol naval almogàver en batalla. Font Museu Nacional d'Art de Catalunya.

En el pròxim lliurament explicarem les causes que van conduir a la progressiva desaparició de la llengua catalana d'aquells territoris que van formar part de l'Imperi català medieval de la Mediterrània.

Marc Pons

Podeu llegir l'article original al següent enllaç:

https://www.elnacional.cat/ca/opinio/llengua-imperi-medieval-catala-mediterranea_968829_102.html